



A visszatekintés poétikája

Branko Ćegec beszélget *Orcsik Roland* és *Virág Zoltán*

Branko Ćegec, költő, író, teoretikus, a zágrábi Quorum (s még sok más) folyóirat szerkesztője, kiadóigazgató, horvát kulturális miniszterhelyettes, a Horvát Független Könyvkiadók Egyesületének (HNN) elnöke. Ismerős számodra ez a figura? Kimaradt valami fontos?

Elsőre valóban úgy tűnt, mintha másvalakiről lenne szó. Talán azért, mert szeretném a kötelességeimnek legalább egy részét valakinek átengedni, mivel ezek még mindig, jobban mint valaha, fenyegetik a rendelkezésemre álló időt. Csupán az a probléma, hogy senki sem jelentkezett még önként.

Hogy kimaradt-e valami? Nekem mindig azok a dolgok fontosak, amelyeknek mások számára nincs túl nagy jelentőségük, úgyhogy bizonyára semmi lényegeset nem hagyta ki, általános értelemben. Nekem az utóbbi években legfontosabb volt a Meandar kiadóházam projektje, ez pedig semmiféleképp sem hozott irigylésre méltó helyzetbe, amiben pillanatnyilag vagyok.

Hogyan ítéled meg a Quorum szerepét a 80-as és a 90-es években?

A nyolcvanas években a *Quorum*nak sikerült megnyernie az alternatív folyóiratok olvasótáborának jelentős részét a hajdani Jugoszlávia területén. Horvátországban lehetővé tette az új, poétikailag nagy mértékben különböző írók nemzedékeinek találkozását, akik még ma is a kortárs irodalmi tevékenységek lényeges bázisát képviselik. A kilencvenes években ezt a nyitott folyóiratot minden tekintetben redukcióra kényszerítették: elveszítette disztribúciós terét, a közönsége nagy részét, kiapadtak az alapvető anyagi forrásai, új kiadója lett, de mindezek ellenére sikerült megőriznie a folyamatosságot és a benne megjelenő szövegek magas színvonalát. Az évtized végén szerintem egészében sikerült elkapnia a ritmust, újra elfoglalta kiemelkedő helyét a horvátországi folyóiratok között.

A Strast razlike/Tamni zvuk praznine (A másság szenvedélye/Az üresség sötét tónusa) című 1995-ös antológia, amelyet Miroslav Mićanović-tyal közösen szerkesztettél, mennyiben tükrözi a kortárs horvát költészet „quorumos” arculatát?

A Strast razlike/Tamni zvuk praznine a benne közreműködők projekciói szerint nem kívánt konvencionális antológia lenni: Mićanović-tyal közösen a nyolcvanas évek jelentős irodalmi jelenségeinek katalógusát szándékoztuk létrehozni, mivel egész végig tudtuk azt, hogy a *Quorum* körüli generációkat lehetetlen kasztrálni a poétikai azonosságok torzójára. Ez valószínűleg erőszakot jelentene, ez az igazi oka annak is, hogy a válogatást nem követi semmilyen tanulmány, amely megpróbálna egységes szempontrendszerrel felállítani. Meg voltunk győ-

zódve arról, hogy a nyolcvanas évek poétikai individualizálódtak, s így a rendszerező összefoglalás kísérlete pusztán a szerepeltetett szerzők egyéni hozzájárulásának a leltározása lenne, ami pontosan ki is derül magából a gyűjteményből. Mindezt megírtuk a kísérő jegyzetben.

Szerkesztői munkád idején mit jelentett Jugoszláviában, majd Horvátországban radikálisnak lenni az akadémikus felfogással szemben?

Ugyan, mi nem is terheltük magunkat radikalizmussal! Néhány egyéni esettől eltekintve, az egész generáció hajlandó volt tolerálni a különbséget, megtalálni még a legbizarrabb támaszait is a másikkal való kommunikációban. Az egész történet a posztmodernizmusról – amelyben mi valamilyen módon megpróbáltuk a magunk elképzeléseinek igazolását látni – a másság dinamikáját hordozta magában, szemben a modernitással, de a kettejük kommunikációjának igényét is egyúttal. Az ellenállás a „túloldalról” jött, az akadémikus köröktől, ami végül kiváló eredményeket hozott: a quorumosok egész csapata ma épp az akadémiai helyeken egzisztál: Krešimir Bagić, Goran Rem, Nikica Petković, Julijana Matanović, Krešo Mićanović...

Létezett-e valamilyen fajtája a dialógusnak a kanonizált és a quorumos szerzők között, vagy csak az elválasztó „kínai fal” meredezett? Sokan szorgoskodtak az építése körül?

Igazából nem létezett fal. Voltak felállítási próbálkozások, Quorum ellenes törekvések, de az effektus mizérikussá vált, mert ahogyan nőtt a lap tekintélye és hatóköre, sok bejárattott író a folyóiratban való publikálást hamarosan presztízskérdésnek vagy az aktuális folyamatokban szükséges részvételnélként értelmezte. Mára semmi sem maradt az elzárkózási tendenciából. Ma a falakat mások próbálják naivan felépíteni. Remélem, hogy az ilyen típusú építkezési akcióknak már semmi esélyük.

A hivatalos szervek, ügyészség, bíróság soha nem avatkoztak be a lap munkájába, ahogyan például a Vajdaságban, az újvidéki Új Symposion esetében tették?

Nem! A Quorum 1985-ben indult, amikor a Horvát Köztársaságban a kaotikus politikai mozgalmak elszaporodása következtében a politikai nyomás különböző modelljei kezdtek eltűnedezni, később az új hatalmaknak sikerült az egész ex-orozságot ronccsá és lommá égetni. Természetesen voltak különféle megrovások, bizonyos lapokat be is szüntettek, de a 3500-as példányszámú Quorum nem számított különösebb veszélyforrásnak.

Milyen kapcsolatokat alakítottatok ki szlovén, bosnyák, szerb és vajdasági független irodalmi és más művészeti mozgalmakkal, az együttműködés milyen lehetőségeit választottátok?

A hajdani Jugoszlávia területén élő művészekkel kiváló kapcsolataink voltak. Nagyjából az összes jelentősebb alkotó, művészeti mozgalom, társaság és fontosabb teoretikus fel-



tűnt a *Quorum* hasábjain. A külföldiekkel sokkal nehezebben kommunikáltunk, mivel akkor még nem létezett internet, mégis feltaláltuk magunkat valahogy. Ugyanis sok munkatársunk utazgatott szerte a világban, főként Nyugatra, ahonnan rendszeresen fantasztikus anyagot hoztak a lapnak. Közeli viszonyban álltunk még a velünk rokon szemléletű folyóiratokkal a hajdani Jugoszláviából: a ljubljanoi *Literatura*-val, az újvidéki *Polja*-val, a belgrádi *Književna reč*-csel, a szarajevói *Lica*-val... A *Quorum* oldalain nagy tematikus blokkok jelentek meg a különféle régiók legjelentősebb íróinak és más művészeinek közreműködésével.

Mi a Quorum titka, hogy ilyen sokáig fenn tudott maradni?

Leginkább azon emberek kitartása, akik dolgoztak, s még ma is dolgoznak benne. Ez különösen fontos volt a kilencvenes évek első felében. Másfelől, a többi folyóirathoz képest, a *Quorum* soha nem fordult el a legjobb évek szövegeinek magas színvonalától, nyitott maradt minden új elképzelésre, sikerült legalább az elementáris folyamatosságot megőriznie.

Milyen természetű támogatást kaptatok, személyes vagy intézményes jellegű? Állandó anyagi biztonságban dolgozhattatok, esetleg akadtak olyan periódusok, amikor nem kaptatok segítséget?

Hajaj, voltak igen súlyos időszakok. Az indulásunk experimentális volt, az ún. „három nulladik számmal” kezdtünk, amelyekre pénzt biztosítottunk, meggyőződve arról, hogy ezután könnyebben lépünk be a létező pénzügyi rendszerbe. Viszont még egy teljes évig nem kaptunk semmit, s az akkori ifjúsági hivatalok egy részének hajlandóságát használtuk ki, meg valamennyire fel is találtuk magunkat. A pénzügyi problémáink soha nem szűntek meg, viszont később létrehoztunk olyan mechanizmusokat, amelyek lehetővé tették számunkra a túlélést, noha továbbra is minden számat kénytelenek voltunk úgy csinálni, mintha az lenne az utolsó.

S mi a helyzet ma?

A *Quorum* manapság rendszeres támogatásban részesül. Több mint valószínű, hogy azok az eszközök, amelyeket a Kulturális Minisztériumtól kap, nem elegendők hat szám megjelentetéséhez, ám a kollégák, Miroslav Mićanović, Dražen Latin és Roman Simić feltalálják magukat, mindig sikerül elkészíteniük a tervezett lapszámot.

Amióta kulturális miniszterhelyettes lettél, sikerült-e kedvezőbb, nyitottabb viszonyt teremteni, például az alternatív kultúra (zene, film, irodalom, színház, képzőművészet stb.) fogadtatásában? Mennyire lehetséges radikálisnak lenni a Horvát Kulturális Minisztériumban?

Az én helyzetemben nem lehet megfelelően radikálisnak lenni, de lehetséges megváltoztatni a viszonyrendszert bizonyos kulturális területek felé, az ún. alternatív kultúra felé, s ez működik is, noha nem abban az iramban, ahogyan ezt én elképzeltem. A meglévő körülmények között a kultúra nagy része nem létezne, ha nem volna állami támogatás. Szándék-

kom az volt, hogy ennek a támogatásnak az elosztása érintse az összes vitális területet, függetlenül az alternatívitásuktól vagy a konvencionális mechanizmusokba történő betagozódásuktól. Remélem, hogy ez a szándék valamennyire már érezhető, s majd felerősödik akkor, amikor otthagynom a minisztériumot.

Kedvező lehetőségei vannak a Meandarhoz hasonló kiadóknak? A horvát kultúrpolitikai befolyás megtűri a nem kanonizált művészetet?

Az utóbbi években a teljes kiadói szituáció nagyon gyötrelmesen alakult. Jelenleg olyan tervek születtek, amelyeknek lehetővé kellene tenniük a könyvek és a kiadók másmilyen helyzetét, de a hosszú, traumatikus időszakok után a dolgok nem alakulhatnak át oly gyorsan, mint ahogyan mi elvárnánk. Főleg azért, mert még sokan nincsenek tudatában annak, hogy a változásokat nem fogja más megtenni helyettük; a pillanatnyi állapotok változásához mindenkinek a maga energiáját kell befektetni, ebben az esetben a változások is felgyorsulnak, hatásosabbak lesznek.

Ritka eset az, hogy a hasonló érdeklődésű kiadók szövetségbe tömörülnek, aminek horvát példáját a Frankfurti Könyvvásáron láthattuk, ahol a HNN összesítő katalógust adott közre. Magyarországon erre még nem igazán volt példa. Min alapul ez az együttműködés, netalán mindez csupán a közös anyagi érdekekre vezethető vissza?

Nemcsak az anyagi, hanem elsősorban a professzionális érdek kötött össze minket. Úgy tűnik, hogy a kiadós kollégák végre megértették, a frankfurti vásáron való bemutatkozás minden szempontból sokkal hatásosabb, amennyiben az energia meg a pénz egy konkrét koncepcióra irányul. Egyébként a kiadók ugyanennyiért vagy kevesebb pénzért jóval többet kapnak, ha a fellépésük átgondolt és megszervezett.

Irodalmi szövegeidben gyakran találkozunk az „underground” kultúra elemeivel. Ezek a fragmentumok, szimulakrumok, „kéz a kézben” a metanarrációval, értelmezhetők-e a beszédalany(ok) valamiféle önlegitimáló/definiálási próbálkozásaként?

Egészen biztos. Soha semmit nem írtam le irodalmi szándékkal úgy, hogy mögöttem ne én lettem volna a magam teljességében, a magam irodalmi és merőben privát, pragmatikus, életbeli tapasztalataival. Akkor is, amikor nagyon fiatal voltam, s ez a tapasztalat igen szegény volt.

Lehet-e a rock-kultúrának ma olyan jelentős hatása a költészetre, mint a nyolcvanas években?

Mivelhogy az, amit korábban rock-kultúrának neveztek egy egész sor párhuzamos, talán már nem is szubkulturális folyamatokba dezintegrálódott, a mai költészet azért korrespondál valamelyikükkel. Nehezen mondhatnánk azt, hogy a rock-kultúrával áll kapcsolatban, mivel már nem hiszem, hogy létezne az a valami, amit erre a közös nevezőre vezethet-



nénk le. A mai domináns tendenciáknak a zenében, a divatban, a tekintélyes médiákban már nincs különösebb kapcsolata a rockzene tradíciójával, ami nem jelenti azt, hogy a rocknak, a maga legvitálisabb jelenségeivel, nincsenek saját hívei, bár ezek a komoly értékek éppen az előző évtized rock-áramlataiból származnak.

Ebben a kontextusban én az aktuális trendeket sokkal felszínesebben követem, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt, elsősorban azért, mert ezek szektásodtak, tudatosan redukáltak parciális érdekekre a szubkulturális mozgalmak szélességét, sokan ma nem különösen izgalmasak számomra. Talán emiatt szoktam az utóbbi években nosztalgiába menekülni. Vagy ez csupán nyilvános szindrómája elkerülhetetlen öregedésemnek.

Legutóbbi köteted, az Ekrani praznine (Az üresség képernyői) bevezető verse, a Mirisna antologija praznine (Az üresség illatos antológiája) válaszokat kínál a nemírásra, a hallgatásra. Egyetértesz azzal, hogy mostani minisztériumi törekvéseid szintén felfogható poétikai tevékenységként, mivel a munkádban elkerülhetetlenül megjelenik a független művészeti kultúrák diskurzusa? Persze, a különbség a hatásban egyértelműbben megmutatkozik.*

Nekem az írás soha sem számított a világgal való viszonyom egyedüli artikulációs módszerének. Bizonyos fázisokban ez az igény nagyobb volt, másokban pedig elenyésző. Egész életemben kifejeztem magamat, artikuláltam a gondolataimat a dolgokról, emberekről és a körülöttem levő jelenségekről anélkül, hogy azt képzeltem volna, e viszony annyira fontos, hogy mindenféleképpen dokumentálni kellene az irodalmi megörökítés útján. Mivel az érdeklődésemet nem sikerült kizárólag irodalmi formában kielégíteni, így nem csak írásban alkottam. Ha most megkísérlem a visszatekintést, úgy tűnik, állandóan egyformán viszonyultam a dolgokhoz, de érdeklődésem objektumai folyton változtak, ekkor pedig szükség-szerűen új artikulációs modelleket diktáltak a magammal kapcsolatos viszonyhoz.

Amikor nemrégiben Budapesten részt vettél a magyarországi horvát nyelvű folyóirat, a Riječ és a Budapesti Jelenlét közös irodalmi estjén (1999. XII. 10.), milyen érzés volt hallani saját költeményeidet idegen, magyar nyelven? Zavart az, hogy miközben régen nem írtál, szövegeid a közönség számára teljesen újnak hatottak?

Ahogy egyre telik az idő, az írásaim, amelyeket bizonyos időtávolsággal hallok, olvasói szempontból vonzóbbnak tűnnek, mert időközben elveszítettem a szerzői kritikátlanúság nagy részét. Gyakran meglepődöm azon, miként írhattam le egyáltalán valamit, s hogy ez a saját szövegem. Sokkalta könnyebb hallgatni a szövegeket olyan idegen nyelven, amelyet nem értesz, mert akkor átengeded magad a primer hangzás másságának, az újnak, amely különbözik mindattól, amire te valaha is gondoltál, amelyik egészen biztosan nem a tiéd. Örülök annak, ha a saját szövegemet kizárólag mint hangzásbeli attrakciót hallok, amire az adott nyelvet értő célközönség pozitívan reagál.

* Fosszília, 2000/2., (ford.: Virág Zoltán).

A Sziveri János emlékének ajánlott Ex Évkönyvben (*Forum: Újvidék, 1990., 146-147.*) Fenyvesi Ottó fordításában olvasható egyik híres szöveged, az *It's only rock and roll*. Szoros együttműködésről beszélhetünk kettőtök között, egyáltalán a kortárs horvát írók keresik a kapcsolatot a magyar és a külföldi művészeti körökkel?

Ottó régi „episztolás” ismerősöm, s noha az imént említett pesti találkozásig ritkán jöhettünk össze az utóbbi időben, tudtam a munkáiról könyveknek és újvidéki folyóiratoknak köszönhetően.

Személyesen úgy vélem, fontos intenzívebbé tenni az írók közti kommunikációt Közép- és Délkelet-Európa területén, ez bizonyára a legjobb módja egymás megismerésének; eddigi megfigyeléseim alapján úgy gondolom, hogy e területek nemzeti irodalmi sokkal érdekesebb kérdéseket vetnek fel sematizált amerikai modellek bestsellereinél. Mivel ez utóbbiak könyvesboltjainkba fergeteges propagandával érkeznek, ahhoz hogy ebben a konstellációban fenn tudjuk tartani magunkat, stimulálnunk kell egymást, kihasználni a közelséget, figyelmeztetni a közönséget a helyi irodalom dinamikusabb, vitálisabb, izgalmasabb voltára s relevánsabb kérdéseire.

Terveid a jövőben?

Befejezni a Minisztériumi műsort minél több pozitív következménnyel, komolyabban visszatérni a kiadói tevékenységhez, megújítani az *Ekрани praznine* kiadást néhány hozzátoldással és új szöveggel, összeállítani egy könyvet, amelynek szövegeit a kilencvenes évek folyamán különböző médiákban közöltem, megírni talán még egy új verseskötetet is... Istenem, már megint annyi mindent vállaltam!